

**OSMANLI ARAŐTIRMALARI
VII-VIII**

**EDITORS OF THIS SPECIAL ISSUE
İSMAIL E. ERÜNSAL — CHRISTOPHER FERRARD
CHRISTINE WOODHEAD**

**THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
VII-VIII**

İstanbul - 1988

FUZULİ'NİN BİR BEYTİ ÜZERİNDE BAZI DÜŞÜNCELER

Âmil Çelebioğlu

Fuzûlî (963/1556)nin bir çok beyitleri için, kanâatimizce, tamamen *sehl-i mümteni*'dir denebilir. İlk bakışta gayet basit görülebilecek bu türden örnekler üzerinde, dikkatle duruldukça şairimizin san'atkârlığı, daha iyi müşahede olunmaktadır. Bu konuda bir misâl olmak üzere *Fuzûlî*'nin, tamamını aşağıya aldığımız meşhur bir müseddesinin, altıncı kıt'asının üçüncü beyti üzerinde durmak istiyoruz.

— 1 —

Dün sâye saldı başıma bir serv-i ser-bülend
Kim kaddi dil-rübâ idi reftârı dil-pesend

Güftâra geldi nâ-geh açıp la'l-i nûş-hand
Bir piste gördüm anda döker rîze rîze kand

Sordum meger bu dürc-i dehendir dedim dedi
Yok yok devâ-yı derd-i nihânın durur senin

— 2 —

Egmiş hilâli üstüne tarf-ı külâhını
Çok dil-şikestenin göğe yitirmiş âhını

Zülfün dağıttı gizledi ebr içre mâhını
Gördüm yüzünde halka-i zülf-i siyâhını

Ol pîç ü tâbı çok ne resendir dedim dedi
Devr-i ruhumda rişte-i cânın durur senin

— 3 —

Vermiş fîrûğ şem'i ruhu gün çerâğına
Salmış şikest serv-i kadi gül budâğına

Dün serv tek basanda kadem göz bulağına
Bir nice hârdan elem ermiş ayağına

Gül bergine batan ne dikendir dedim dedi
Müjgân-ı çeşm-i eşk-feşânın durur senin

— 4 —

Seyr ile saldı bağa güzâr ol semen-izâr
Envâ'-ı zîb ü zînet ile fasl-ı nev-bahâr

Dökmüş gül üzre sünbül-i gîsû-yi müşg-bâr
Yakmış lâtif ayağına gül-berg tek nigâr

Nesrine reng-i lâle nedendir dedim dedi
Gamzem hadengi döktüğü kanın durur senin

— 5 —

Düşmüş izârı üzre mu'anber selâsili
Âşüfte-hâl edip nice bî-sabr u bî-dili

Aklımın vâlih eyledi şekl ü şemâili
Göz gördü kametin dil ü cân oldu mâili

Veh bu ne turfa serv-i cemendir dedim dedi.
Manzûr-ı dîde-i nigerânın durur senin

— 6 —

Seyl-i sirişkim oldu revan hâk-i kûyuna
Can vâlih oldu la'l-i leb ü güft ü gûyuna

Dil düştü dâm-ı silsile-i müşg-bûyuna
Ol lâhza kim sataştı gözüm zülf ü rûyuna

*Akreb meh-i münîre vatandır dedim dedi
Vehm eyle kim hatarlı kırânın durur senin*

— 7 —

Dün subh-dem ki lâle vü nesrin salıp nikab
Gül çehresinden aldı sabâ perde-yi hicâb

Gül-zâra çıktı seyr ile ol reşg-i âfitâb
Şeb-nem nisârın etti yüküş lü'lü'-i hoş-âb

Bunlar nedir ne dürr-i Aden'dir dedim dedi
Epsen Fuzûlî eşk-i revânın durur senin¹

*
**

*Akreb meh-i münîre vatandır dedim dedi
Vehm eyle kim hatarlı kırânın durur senin*

beytini, bugünkü ifadeyle «Akrep, parlak, nurlu aya, dolunaya vatan-
tır deyince bu senin için, korkman gereken tehlikeli bir yakınlıktır dedi» şeklinde nesre çevirebiliriz. Bu beyitte, bilhassa *akrep*
ve *meh-i münîr* kelimeleri üzerinde çeşitli yönlerden durulması; Dî-
van şiirinin belirli hususiyetlerinden birisi olarak onun tedâilere
dayanmasıyla da çağrışımlara dikkat edilmesi icab eder. Konuyla
ilgili görüş ve düşüncelerimizi sırayla belirtmeye çalışacağız.

1 — *Akreb - Böcek* :

Vehm eyle (kork) ve *hatarlı* (tehlikeli) kelimeleri dolayısıyla
zehirli ve tehlikeli bir hayvan olan akrebi, ilk plânda hatırlamamak
için herhangi bir mâni bulunmamaktadır. Bilindiği üzere akrep,
gündüzleri taş altlarında, oyuk ve yarıklarda gizlenen, geceleri or-
taya çıkan bir böcektir. «Haşeratin gayet habîsi olup her rast gel-
diği şeyi sokup zahmîdar eder... Bazısı siyah ve bazısı yeşil ve ba-

1 Fuzûlî, Türkçe Dîvan, Haz. Prof. Kenan Akyüz-Dr. Sedit Yüksel-Süheyl
Beken Dr. Müjgan Cunbur, Ankara, 1958, s. 443-446. Müteakıp beyitlerde sayfa
numaraları, bu esere göre gösterilmiştir.

zısı sarı olur. Cümlesi mühliktir ve yeşili cümleden ağuludur. Akrebin tabiatı suya mâildir. Yavrusu çok olur ve akrep gebe kaldıkta ekser helâki vilâdetinde olur. Zîra yavruları, karnında büyüdükte anasının içini yiyip bâdehu arkasını yarıp taşra çıkarlar ki anaları helâk ve akrep hâmile oldukta şerri ve mazarratı ziyade olur...»² Beyitte kasd edilen, gece ve saç dolayısıyla siyah akreptir. Akrep, geceleri ışığa meyleder, ışık olan tarafa yöneldiği için parlak, ışıklı ay sözü tesadüfen zikredilmemiştir. Ay başlarında deliliğin arttığı telâkkîsi misâli, akrebin de gebeliğiyle mazarratının artması gibi mehtaplı gecelerde zehrinin çoğalmasıyla alâkalı herhangi bir inanç varsa bu yönden de bir ilgi kurulabilir. Netice olarak ışıklı bir gecede akreple karşılaşmanın tehlikeli olacağı ifade edilmektedir diyebiliriz.

Dîvan edebiyatında muhtelif benzetmelerin yanında akrep, umûmî olarak zehirli ve tehlikeli oluşuyla zikorlunmaktadır.

Zamân-ı devletinde fitneyi der-hâb gördükçe
Ola müjgânları a'dâya niş-i akreb-i Ehvaz

beytinde *Nedim* (1143/1730), kirpikleri akrep iğnesine benzetirken İran'da *Ehvaz* şehri akreplerinin, meşhur ve çok zehirli olduğunu, hayvan veya insan kimi sokarsa derhal öldürdüğünü tesbit etmemize imkân vermektedir³.

2 — *Akrep - Burç* :

Fuzûlî'nin ele aldığımız beytinde akrep kelimesi, ikinci olarak akrep burcu mânâsındadır. Gökyüzüyle ilgili ay ve kıran sözleri geç-

2 Kemâleddin b. İsa ed-Dümevri (Demiri, 742-808/1341-1405), *Hayâtü'l-Hayavan*, Terc. Sivaslı Abdürrahim b. İbrahim (Terc. tarihi: 1160/1747), Süleymaniye Ktp. H. Mahmud bl. nr. 5389, yk. 134b. Bu eser, daha önce Muhammed b. Süleyman tarafından 831/1427 tarihinde Türkçeye tercüme olunmuştur. Sly. ktp. Esad ef. bl. nr. 2565. Akrebin çeşitli hususiyetleri, ilâç, rüya vs. havassı için bkz. Kemâleddin Dümevri, a.g.e., yk. 134b-136b. Aynı eserin matbuu için bkz. Tercüme-i Hayâtü'l-Hayavan, İstanbul, 1272 c. 2, s. 124-127. Ayrıca bkz. Mahmud b. Kadı Manyas (XV. yy.), *A'cebü'l-Ucab*, Sly. ktp. Hekimoğlu Ali Paşa bl. nr. 522, yk. 2a.

3 *Nedim Divanı*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1972, s. 162.

tiği gibi vatan kelimesi de aynı zamanda eski astronomide kullanılan menzil, konak, hane, beyt, ev terimleri karşılığında alınabilir⁴. Kıran, iki yıldızın aynı dereceye gelmesine denilir. Dîvan şiirinde, devrinin astronomi ve astrolojisiyle ilgili bir hayli telâkî ve ıstılâhlarla karşılaşmak mümkündür⁵. Hatta bu hususun bir gelenek hâlini aldığı söylenebilir. *Fuzûlî* de bir çok şiirlerinde gökyüzünden, ay, güneş, yıldızlar ve gezegenlerden, burçlardan sık sık bahsetmekte, ilgili terimleri kullanmaktadır.

Gök cisimleri, sa'd (kutlu, uğurlu, yümn) ve nuhs (kutsuz uğursuz, şum) olmak üzere ikiye ayrılır. Bunların kıran hâlleri de kırân-ı sa'deyn veya kırân-ı nuhseyn olur. İki yıldız, kıran hâlinde iken hangi yıldız veya burcun tabiatı, tesirler yönünden hâkimse kıran da kutlu veya kutsuz telâkkî edilir. Bu itibarla akrep burcu ile ayın kıranı da kırân-ı nuhseyndir. Yer yer ülkelere, mevsimlere göre farklılıklar göstermekle beraber umûmiyetle ay, akrep burcunda kıran durumunda olduğu zaman fitne, kıtal ve cidal, yağmurlar artar; beylerde, yolcularda sıkıntılar ve üzüntüler çoğalır; yalan haberler yayılır vs⁶. Müteâkıp beyitlerde bu nev'i hususiyetlere işaret olunmaktadır :

Sanasın burc-ı akrebde kamerdir
Yahud bir balçığa düşmüş güherdir⁷

Bu kıranda sefere çıkılması uygun değildir :

Ey dil ruh u zülfün görüben terkimiz urma
Çıkma sefere k'oldu mehin menzili akreb⁸

4 Bazı terimler için bkz. Âgah Sırrı Levenid, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve remizler*, İstanbul, 1980, 3. baskı s. 197-218.

5 Meselâ bkz. Cemâl Kurnaz, *Taşlıcalı Yahya Bey Divanında Kozmik Unsurlar*, H.Ü. Edebiyat Fak. Y. Lisans tezi, Ankara, 1981. Sebahat Güler, *Fuzûlî Divanı'nda Kozmik Unsurlar*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Y. Lisans Tezi, İstanbul, 1986.

6 Reisü'l-müneccimîn Mehmed b. Ali (öl. 1040/1630-1631), *İlm-i Nücum*, Sly. ktp. Kılıç Ali Paşa bl. nr. 694, yk. 37b-39b.

7 Yahya Bey Divanı, Haz. Dr. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, 1977, s. 241.

8 Ahmed Paşa Divanı, Haz. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, 1966, s. 130. Ayrıca bkz. Dr. Harun Tolasa, *Ahmed Paşanın Şiir Dünyası*, Ankara, 1973, s. 163.

Fuzûlî'nin akreb burcuyla ilgili aşağıdaki beyitleri de bu türdendir :

Akrebde idi bu gün meger mâh
K'itdin bu yana azîmet-i râh⁹

Olmuş bu gece tamâm-ı kevkeb
Âzârım için felekete akreb¹⁰

Akrep burcundaki kıran, umûmiyetle menfi tesirlere sebep olduğundan şairimiz de bu bilgiye istinâden akrep burcunun, dolunaya vatan olmasının yani kıran, yaklaşma hâlinin tehlikeli olduğunu ve bundan korkulması, dikkatli olunması gerektiğini hatırlatmış oluyor¹¹.

3 — Akrep - Hüsuf :

Bu beyit dolayısıyla üçüncü olarak ay tutulması hadisesini de tedâî etmemiz mümkündür. Zîra akrebin parlak aya, dolunaya vatan olması, yani akrebin ay üzerinde bulunması, konaklaması, akrebin siyah rengi, belki ay üzerindeki gölge ve karartılar veya akrebin kuyruğu ve kıskaçları sebebiyle tutulmanın başlaması ve sona erişindeki hilâl şekli benzerliği yönünden ayın kararmasını veya gölgelenmesini, buradan da tutulmasını tahmin edebiliriz. Nitekim *Fuzûlî*'nin :

Çıkma yârim giceler ağyâr ta'nından sakın
Sen meh-i evc-i melâhatsın bu noksandır sana

9 Fuzûlî, Leylâ ile Mecnun, Haz. Necmettin Halil Onan, İstanbul, 1956, s. 184. Leylâ vü Mecnun, Haz. Doç. Dr. Hüseyin Ayan, İstanbul, 1981, s. 249.

10 Fuzûlî, a.g.e., s. 248. Doç. Dr. H. Ayan neşri, s. 331.

11 Eski kültürümüzde burçlarla ilgili çok çeşitli görüşler bulunmaktadır. Meselâ, bazı farklı tasnifler de olmakla beraber, burçlarla insan uzuvları arasında benzerlikler ve münasebetler kurulmuştur. Bu yönden akrep burcu, ud yerini ve şehveti temsil etmektedir:

Cigerdır sünbüle gibi göbek mizâna benzer hem
Hem ud yer akrebe benzer kim onunla olur eşhâ

Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediye, Haz. Dr. Âmil Çelebioğlu, İstanbul, 1973, c. IV, s. 798. Şerhi için bkz. Bursalı İsmail Hakkı, Ferahu'r-Ruh, Muhammediye Şerhi, Bulak, 1252, c. II, 3. kitap, s. 227.

beyti de aynı zamanda ay tutulmasıyla alâkahdır. «Yârim» kelimesi, «Yarım» şeklinde de okunabilir. Bu durumda, «Geceleri yarım olarak çıkma» veya «Yarım gece, gece yarısı çıkma» demek olur. Güzelliğin son noktasında olan ay, dolunaydır. Bedr-i tam, akşamdan doğar, gece yarısı doğmaz. Dolunay, gece yarısı yarım, noksan görünürse muhakkak ay tutulması hadisesi vardır. Eski bir halk inancına göre ay tutulması, onun şeytanlar tarafından örtülmesiyle veya bir ejderhanın önüne gelmesiyle olmaktadır. Ay tutulunca onu kurtarmak için yani şeytanların veya ejderhanın ayı bırakıp gitmesi için gürültü yapılır, tenekeler çalınır, taslar, medenî kaplar birbirine vurulur, silahlar atılırdı. Gece yarısı, açık-saçık sokağa çıkacak bir güzelin kınanmasının dışında «agyâr ta'nından» maksat budur¹².

Ay tutulmasından, kararmasından korkulması gerektiğine ve tehlikeli olduğuna, şairimizin telmihte bulunması yine rastgele değildir; veya bizim bu şekilde düşünmemiz yanlış olmaz sanıyoruz. Nitekim bu mevzudaki telâkkiler de umumiyetle menfî mahiyettedir :

«Küsûfun mazarratı, mensûbât-ı şemse ve burûcuna sârîdir... Amma hüsûfun mazarratı, mensûbât-ı kamere ve burûcuna sârîdir... Eğer müdebbir Zuhâl olursa zulme, çevre, kıtlığa, hile ve tezvîrâta, ızdırâp ve meşakkate ve havanın burûdetine, hastalıklara delildir... Kûsuf ve hüsûfun mikdarına göre yani eger kûsuf ve hüsuf küllî olsalar, mazarrat ve nühûsetleri dahi küllî ve kavî olur. Bu hükm üzere her ne kadar az tutulsalar nühûsetleri kalîl olur ve ziyade tutulsalar mazarrat ve âfetleri kesîr olur»¹³.

4 — Akrep - Gece :

Eski telâkkilere göre akrep borcunun tabiatı, soğuk ve kurudur. Dışidir ve geceye nisbet edilmiştir¹⁴. Böcek olarak akrebin rengi ve geceleyin ortaya çıkması dolayısıyla de akrep ve gece alâkasını düşünebiliriz. Nitekim *Fuzûlî* :

12 Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, *Fuzûlî Dîvanı Şerhi*, Ankara, 1985, c. I, cs. 43-44. Dr. Mehmed Çavuşoğlu, *Necatî Bey Dîvanı'nın Tahlîli*, İstanbul, 1971, s. 242.

13 Reisü'l-Müneccimîn Mehmed b. Ali, *İlm-i Nücüm*, a.g.y. yk. 63a-64a. Ayrıca bkz. yk. 66a-b, 72b.

14 Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, İstanbul, 1330, s. 54.

Akrep bırakıp kemend-i pür-ham
Dîv-i şebe kıldı kaydı muhkem¹⁵

beytinde, bu münasebeti açıkça kurmaktadır. Ayın âdetâ vatani, eğlendiği, dolandığı daha doğrusu daha iyi ve parlak görüldüğü zaman geçedir. Her hâlde bu cihetle de ay, *münîr* olarak tavsif edilmiş olabilir. Gündüze nazaran gece yolculuğunun güç ve tehlikeli olacağı ise âşikârdır. Ay - gece alâkasına, geceleri dertlerin ve hastalıkların, ızdırıp ve gözyaşlarının artmasına şairimiz başka şiirlerinde de işaret eder :

Nice kim efgânımı ey mâh işittin geceler
Demedin bir gece kimdir bunca efgân eyleyen¹⁶

Asıl beytimizdeki akrep kelimesi, aynı zamanda saç karşılığında da kullanıldığı için *saç - gece* münasebeti bakımından dahi *akrep - gece* ilişkisi bulunmaktadır.

5 — Akrep - Saç :

Klâsik şiirimizde, saçlarla ilgili pek çok umumî benzetmeler arasında akrep de bulunmaktadır. Kıskaçları, kuyruğu yani kıvrım kıvrım oluşu ve siyah rengi sebebiyle kâküle, saça benzetilir. Ayrıca saçlar, fitne, tuzak, avcı vs. dir. Âşıkı, sevgiliye, güzele bağlayan, çeken bir vasıtaadır. Bu cihetle tehlikelidir, korkulması gerekir.

Göreliden zülfünü haddinde bildim
Ki akrep mâh-ı tâban menzildir¹⁷

Pek sokulma ef'i-yi hañçerden olma çâre-cû
Akreb-i zülf-i siyehden zahmına tiryak urur¹⁸

15 Fuzûlî, Leylâ ile Mecnun, a.g.e., s. 224. Doç. Dr. H. Ayan neşri, s. 301.

16 Fuzûlî Divânı, a.g.e., s. 345.

17 Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Şeyhî Divânı'nı Tedkik, İstanbul, 1964, 2. baskı, s. 71. Başka örnekler için bkz. İsmail E. Erünsal, The Life and of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, İstanbul, 1983, s. 23, 239.

18 Divân-ı Esrar Dede, İstanbul, 1257 s. 67. Bu beyitte, akrep zehirlenmesine karşı panzehirin, yine akrepten yapıldığına dair işaret vardır. Akrebin tıbbî yönü ve ondan yapılan ilaçlar hakkında bilgi veren eserler için 2. dipnota bkz.

Fuzûlî'nin başka bir beytinde de akrep - saç münasebetiyle karşılaşmaktayız :

Çıkmaya sevdâ-yı zülfün baştan ey meh ger yüz ıl
Üstühân-ı kellem içre tutsa akrepler vatan¹⁹

Ay veya dolunay ile sevgili, daha ziyade sevgilinin, güzelin yüzü kasedilir. Bu itibarla akrebin aya vatan olduğu denmekle siyah saçların, kâküllerin, yüzü örttüğü, saçların yüze döküldüğü; ay yüz-lü güzelin yüzünü, akrep gibi simsiyah, büküm büküm saçların ört-tüğü, gizlediği ifade edilmektedir. Saçlar da yüz de güzellik unsur-larındandır. Âşıkı, sevgiliye, aşka yönelten vasitalardandır. Böyle bir durumla karşılaşan âşık, aynı zamanda fitneyle, tuzakla karşı-laşmış olacağından onun için bu yakınlığın tehlikeli olması ihtimâli vardır. Ayrıca ay yüz-lü güzelin, âşıkına cevr ü cefası, zulmü ve ga-zabı hatırlanırsa âşıkın, bu yakınlıktan, bu teveccühten kork-ması icab. eder:

Bilmezem kim nazar ehli nesini eksiltir
Gazab eyler nazar etsem meh-i ruhsâresine²⁰

Konu aldığımız beytinde şairimiz, daha çok akrep ve ayla saç ve yüzü tercih etmiştir. Zîra bu beyitten bir evvelki beytinde:

Dil düştü dâm-ı silsile-i müşg-bûyuna
Ol lâhza kim sataştı gözüm zülf ü rûyuna

diyerek bu hususu, mürettep bir leff ü neşirle tesbit ve te'yid et-mektedir.

a. *Saç - Gece* :

Saç, siyah rengi dolayısıyla gecedir. Gecenin kemâlini veya ze-vâlini müteâkıp gündüz gelir. Yüz de gündüzdür:

19 Fuzûlî Divânı, a.g.e., s. 465.

20 A.g.e., s. 376.

Zülf ü ruhsârı hayâliyle nedir hâlin dimen
Öyleyem kim gece vü gündüz beraberdir bana²¹

b. *Saç - Kesret* :

Edebiyatımızda tasavvufî yönden saçlar, şekil ve renk itibariyle kesreti, mâsivâyı, sevgiliden, Hak'dan gayri şeyleri, geçici, maddî arzu ve zuhûrâtı temsil eder. Yüz ise vahdettir:

Ruhsâr-ı vahdet üzre dahi başka hüsn ile
Çeşm-i şuhûda geldi bu hâl ü hatt-ı aded²²

Vahdet kesret içinde gizlenmiştir. Saçlar siyah, yüz beyazdır. Saç kâfir, yüz mü'min veya saç küfr, yüz îmandır. Bu yüzden siyah küfür ve kesret, beyaz îman ve vahdettir; veya gece küfre, kesrete, gündüz, ay, îmana ve vahdete; saç - gece celâle, yüz-gündüz, ay cemâle işaret eder. Saç - gece, zat, tecerrüd ve gayb, yüz - gündüz ise sıfat, telebbüs, şehadet ve taalluk âlemidir²³. Ay ile Hz. Peygamber ayrıca islâm, kıyâmet, fitne-i kamer, devr-i kamer vs. ilgileri de bulunmaktadır.

Bütün kâinat, mahlûkat, Cenâb-ı Hakk'ın eseri olarak ona delâlet etmekle beraber onun zâtını, ehadiyetini örten, gizleyen tecellilerdir. Tecelliyattan Hâlık'a, Bir'e ulaşamayan, nasıl dalâlete düşer, maddî, nefsanî, geçici arzu ve heveslerin, bir takım ihtirasların esiri olarak kâmil bir insan olmaktan uzaklaşma tehlikesiyle karşılaşırsa sadece güzelin, sevgilinin saçlarını yani madde âlemini, sûreti temâşa edip yüzü, cemâl aynasını, sîreti göremeyen âşık da kesret ve hasret âlemine aldanıp onun örtüp gizlediği, asıl muradı olan ehadiyyete, fenâfillâha vâsıl olamayacağından bu hâl, onun için tehlikeli ve korkulacak bir yakınlıktır.

Saçlar zulmet, karanlık, gölge, yüz ise aydınlık, ışık ve nurdur. Gece karanlığının ayı çevrelemesi gibi dolunay misâli nurlu yüzü, yanakları, karanlıklar perdelemiş, ay tutulmuş, böylece mehtabın

21 A.g.e., s. 192.

22 Divân-ı İbrahim Hakkı, İstanbul, 1263, s. 58.

23 Bursalı İsmail Hakkı, Ferahu'r-Ruh, Bulak, 1252, c. II. 3. kitap, s. 238.

kılavuzluğu inkıtâa uğramıştır. Gerçek âşık ise ondan gayriyi görmek, bir başka maksûda ermek istemez:

Perde çek çehreme hicran günü ey kanlı sirişk
Ki gözüm görmeye ol mâh-likadan gayri²⁴

6. — *Akrep - Rakîb* :

Buraya kadar daha çok akreple ilgili muhtelif unsurlar üzerinde durmuş bulunuyoruz. Gerek dil, kültür gerekse edebiyatımız yönünden akreple insan arasında çeşitli münasebetler mevcuttur. *Mevlânâ*, akrep ve ejderler den yani kötü kişilerden, kötülüklerden korunmak için bir mürşid-i kâmilin nûruna olan ihtiyacı belirtir²⁵. Nur karînesiyle aya gidebileceğimiz gibi tasavvufî açıdan bedr-i tam da mürşid-i kâmilî temsil ve hilâlden dolunaya geliş de seyr-i sülûku ifade eder.

Rehbersiz, başsız iş görenler, kuyruk olur, akrebe benzerler, eğri büğrü giderler. Gece körü, çirkin ve zehirli olurlar²⁶. Cahil kişi insanlara hâkim olunca her taraf yılan ve akreplerle, fitne ve fesat ehliyle dolar²⁷. Akrep mizacı, kötü kalbli, akrep gibi diliyle herkesi sokan, iğneleyen, zehirleyen kimseler vardır²⁸. Dünya, akrepler, elem ve ıztıraplar dolu bir kuyuya benzer²⁹.

Edebiyatımızda âşıkın hasmı, onu, sevgiliyle yaklaşmaktan engelleyen, alakoyan sahte âşıklar, rakîplerdir. Rakîp veya ağyar, kötü, zâlim, müddeî, kâfir düşman, şeytan, karga, diken, it, vs. gibi hep menfî sıfatlarla nitelendirilmiştir. Bu arada rakîp - akrep benzetmesiyle de karşılaşabiliriz :

24 Fuzûlî, a.g.e., s. 397.

25 Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerif*, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahfî Tercümesi, Haz. Âmil Çelebioğlu, İstanbul, 1969, c. II/4, s. 25.

26 A.g.e., c. II/4, s. 56.

27 A.g.e., c. II/4, s. 57.

28 A.g.e., c. II/3, s. 19, 133.

29 A.g.e., c. II/4, s. 119.

Akrep rakîbin şerrini uşşaktan def' etmeğe
Ey şûh gözlü şâh-ı gül ol hûşe-i reyhâmı sun³⁰

Fuzûlî'nin ele aldığımız bu beytini son olarak «Rakîp, ay yüzü sevgiliyle beraberdir; bu durum ise âşıkın korkması, çekinmesi gereken tehlikeli bir yakınlıktır» mânâsında düşünmek ve tasavvufî ıstılahta rakîp (ağyar) de mâsiva, kesret mukabilinde kullanıldığı için bu hususiyeti, akrep-saç-kesret alâkasına bağlamak da mümkündür diyebiliriz.

Netice :

Netice olarak *Fuzûlî*'nin bu beytinden, «Bilhassa mehtaplı geceler de akrebin daha tehlikeli olabileceği, ay akrep burcundayken ve tutulduğu zaman tesirlerin menfî olduğu, sevgilinin, güzelin siyah saçlarının dolunay gibi yüzü örttüğü, gecenin gündüzü, kesret, taalluk âleminin vahdeti gizlediği, rakîbin yâr yanında olduğu, bu yüzden âşık için hakîkî sevgiliye, Hakk'a ulaşmanın kolay olmadığı, bu sebeple onun daima «Hikmetin başı Allah korkusudur» hadîs-i şerîfince korku ve ihtiyat içinde bulunması gerektiği» mânâlarını düşünmek istiyoruz.

Fuzûlî'nin, basit gibi görünen tek bir beyti bile onun, edebî, tasavvufî hususiyetlerin dışında devrinin astronomik ve astrolojik bilgilere sahip olduğunu söylememize imkân vermektedir. *Fuzûlî*, «İlimsiz şiir esası (temeli) yok duvar gibi olur; ve esassız duvar gayette bî-i'tibar olur. Paye-i şi'rimi hilye-i ilmden muarrâ olmağı mücib-i ihanet bilip ve ilimsiz şiirden kalb-ı bî-ruh gibi teneffür kılıp bir müddet nakd-i hayatım sarf-ı iktisâb-ı fûnûn-ı ilm-i aklî ve naklî... kıldım»³¹ derken sadece iddiada kalmamış, dediklerini, eserlerinde fazlasıyla ispatlamıştır. Bütün eserleri bu dikkatle incelenebildiği takdirde *Fuzûlî*'nin edebî, lisanî, dînî ve tasavvufî bilgi ve ilimlerin yanında devrinin diğer ilim dallarında da bilgi sahibi ve yalnızca hassas bir şair değil gerçekten ne derecede istisnâî âlim bir san'atkâr olduğu daha iyi olarak ortaya konabilecektir.

30 Ahmed Paşa Dîvanı, Haz. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, 1966, s. 266. Bu beyit dolayısıyla aynı zamanda reyhanın akrebi kaçırdığını tesbit edebiliyoruz.

31 *Fuzûlî* Dîvanı, a, g, e, s. 6.